

Inleidende teksten

De Louizalaan en aanpalende straten

Geschiedkundige, stedenbouwkundige
en architecturale beschouwingen

De Louizalaan op het kruispunt met de Mercelistaat.
Verzameling postkaarten Dexia Bank.

Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed,
Brussel Uitbreiding-Zuid

www.irisonument.be/nl.Brussel_Uitbreiding-Zuid.html

Inhoud

Geschiedkundige en stedenbouwkundige beschouwingen . 3

De Louizalaan, ontstaansgeschiedenis van het project	3
Een bewogen verwezenlijking	7
De aanpalende straten	8
De Louizalaan - uitbreiding of de 'Bossquare'	9
Mobiliteitwijzigingen door het autoverkeer	11
Aanplanting	13

Architecturale beschouwingen 14

Eerste bouwfase (1864-1914)	
Een prestigieuze laan	14
Chronologie	14
Straatbeeld van de laan en haar bouwreglementen	14
Voornaamste typologieën	15
Architecturale stijlen	18
- Laat-neoclassicisme	18
- Eclecticisme en neostijlen	20
- Invloeden van de neo-Vlaamse renaissance en neo-Franse renaissance	20
- Art nouveau	21
- Beaux-Arts	23
De architecten van de laan	25
Speculatie en architecturale gehelen	25
Tweede bouwfase (1930-1970)	
Appartementsgebouwen en handelspannen	26
Appartementsgebouwen	26
Interbellum: de modernistische droom	26
Van 1945 tot 1970: een troosteloos betonlandschap	29
Handelspannen	30
Interbellum	30
Naoorlogse periode	31
Derde bouwfase (1960 tot vandaag)	
Grote bedrijven op zoek naar een imago. Transformatie van de laan tot kantoorstraat	32

Onderzoek en redactie

Isabelle Douillet
en Cécile Schaack,
APÉB vzw

Vertaling
Hilde Pauwels

Herlezing
Christophe Deschaumes en
Tom Verhofstadt

© Ministerie van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest,
Directie Monumenten en
Landschappen,
CCN – Vooruitgangstraat, 80
1035 Brussel

Verantwoordelijke uitgever:
P. Crahay

Historische en stedenbouwkundige beschouwingen¹

De Louizalaan, ontstaansgeschiedenis van het project

In 1839 verkregen de projectontwikkelaars Jean-Philippe DE JONCKER en Jean-Baptiste JOURDAN, de toelating om een nieuwe wijk aan te leggen op het grondgebied van Elsene en Sint-Gillis. Ze kregen eveneens de toestemming om een nieuwe stadspoort op te trekken met recht op tolheffing. Deze nieuwe wijk ligt op wat men vandaag de ‘flessenhals’ van de Louizalaan noemt. Ten zuiden hiervan, op het grondgebied van Sint-Gillis, ontwikkelde zich een wijk volgens dambordpatroon van zes huizenblokken gescheiden door drie parallelle straten: De Jonckerstraat, Jourdanstraat en Jean Stasstraat. Het dambordpatroon was een gebruikelijk concept in de negentiende eeuwse stedenbouw. Dit algemeen aanlegplan werd evenwel herwerkt door de inspecteur van de buitenwijken Charles VANDERSTRAETEN. En tenslotte goedgekeurd bij K.B. van 31.08.1840. De plannen om een laan aan te leggen tussen de stad en het Terkamerenbos, zouden dus logischerwijze bij dit eerste straatgedeelte aansluiten.

In 1844 presenteerden dezelfde projectontwikkelaars de plannen voor een brede laan. Ondanks een privé-initiatief, werd het door de overheid goedgekeurd en tot openbaar nut verklaard, gezien Brussel nog niet over een ‘promenade’ beschikte. In 1851 werd hen de concessie verleend. De werken sleepten echter zo lang aan, dat de overheid een proces begon tegen DE JONCKER – die na het vertrek van zijn vennoot, het project alleen verder zette –, waardoor in 1856 zijn concessie ontnomen werd.

Er werd ondertussen al druk gedebatteerd over de nieuwe laan. Reeds vanaf 1846 werden verschillende projecten ingediend die andere tracés voorstelden. Het plan van ingenieur LE HARDY DE BEAULIEU (1846)² en dat van architect CLUYSENSAER (1848), een meer landschappelijk ontwerp, hernamen allebei het idee van een laan in het verlengde van de flessenhals. Vier andere plannen van de jaren 1850, respectievelijk van de landschapsarchitecten KEILIG en FUCHS³, van PAUWELS en TRAPPENIERS, stelden voor om het Terkamerenbos via andere trajecten met de stad te verbinden. Uiteindelijk werd het plan van DE JONCKER, herwerkt door ingenieur Maximilien CAREZ, definitief goedgekeurd bij K.B. van 11.01.1859. De aanleg ervan zou bovendien op kosten van de stad Brussel worden uitgevoerd.

“Avenue projetée pour conduire les habitants de Bruxelles à La Cambre... Agréable perspective.” [Geplande laan om de bewoners van Brussel naar Terkameren te brengen... Aangenaam perspectief] Satirische prent over de grote werken in Brussel, f°, lith., omstreeks 1855 © Koninklijke Bibliotheek, prentenkabinet, SV23257.

¹ De ontstaansgeschiedenis van de Louizalaan en zijn omgeving is uitvoerig bestudeerd in: DUQUENNE, X., *L'avenue Louise à Bruxelles*, Xavier Duquenne éd., Bruxelles, 2007. Wij danken de auteur dat hij ons zijn manuscript ter inzage heeft gegeven nog voor de uiteindelijke publicatie ervan.

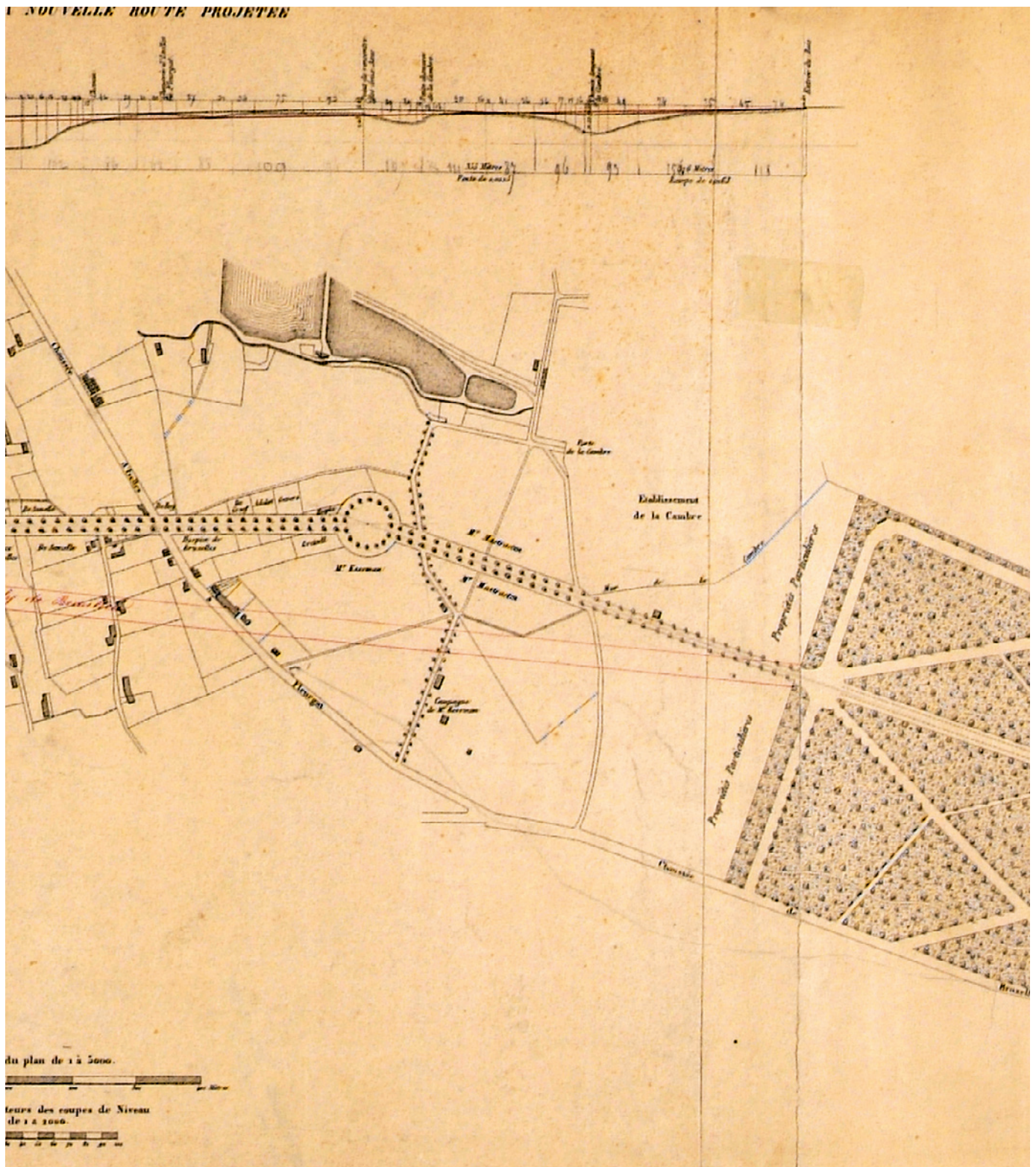
² SAB/PP 1540 (1858).

³ Het ontwerp van Fuchs verbond de Waversesteenweg met het Terkamerenbos. SAB/PP 580 (1857).

Deel 1/3 (gedeelte tussen de 'flessenhals' en de oude *chemin de Tenbosch*). Tracé van een met bomen omzoomde laan die de stad met het Terkamerenbos verbindt. Project van De Joncker en Jourdan naast dat van Le Hardy de Beaulieu (in het rood), omstreeks 1846. SAB/PP 1538.

NOUVELLE ROUTE PROJETER

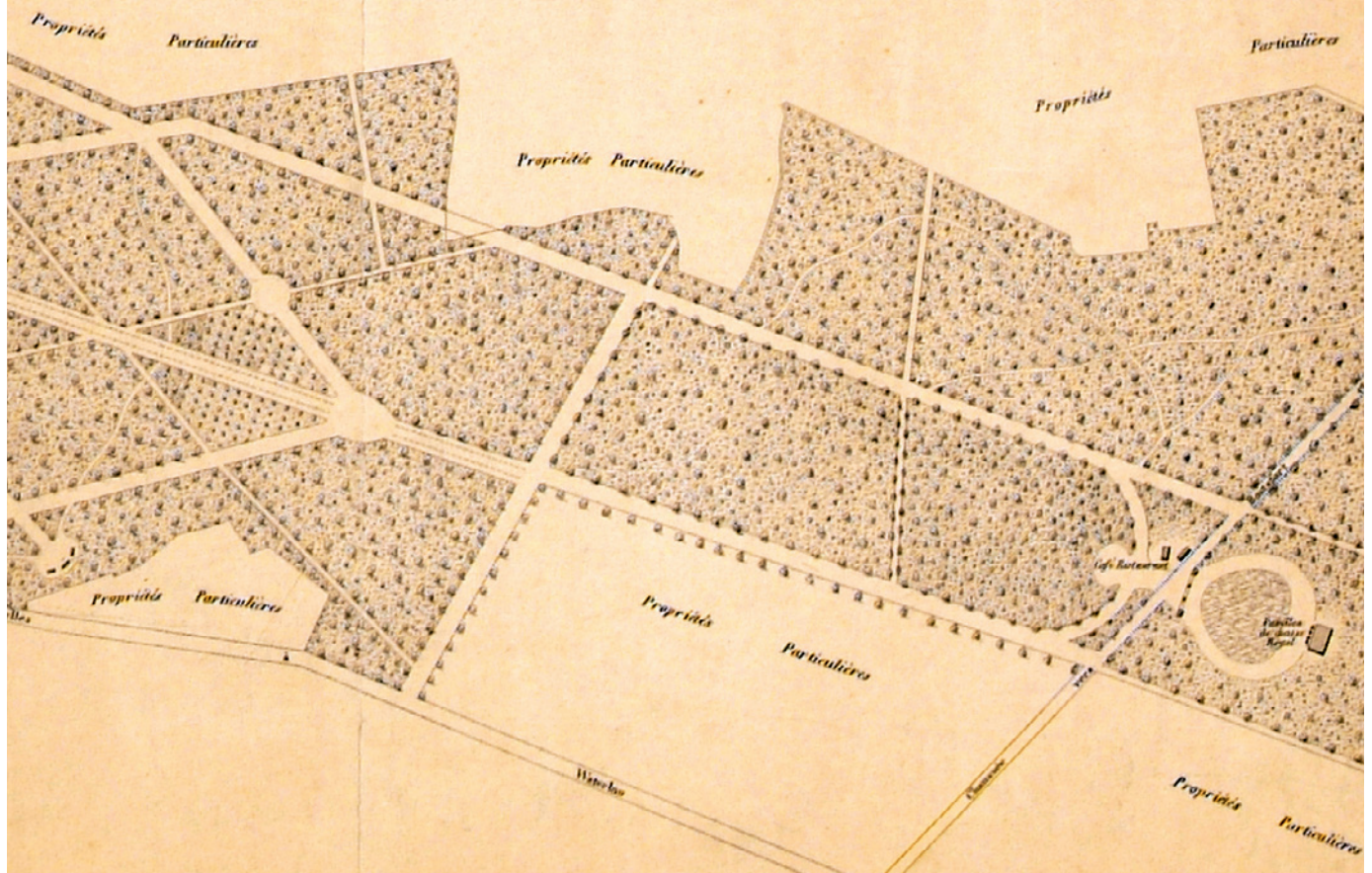
Deel 2/3 (gedeelte tussen de Vleurgatsesteenweg en het Terkamerenbos).

PLAN

*d'un projet de Route ou Avenue du Quartier Louis
au Bois de La Cambre à établir sur 30 mètres de largeur,*

et projet de conversion
du Bois de La Cambre
EN
PARC PUBLIC
de promenade en équipages.

N° Le devis de la concession de cette route est
fait effectivement en Conformité par la
SOCIÉTÉ DE MISSEK & JOURDAN

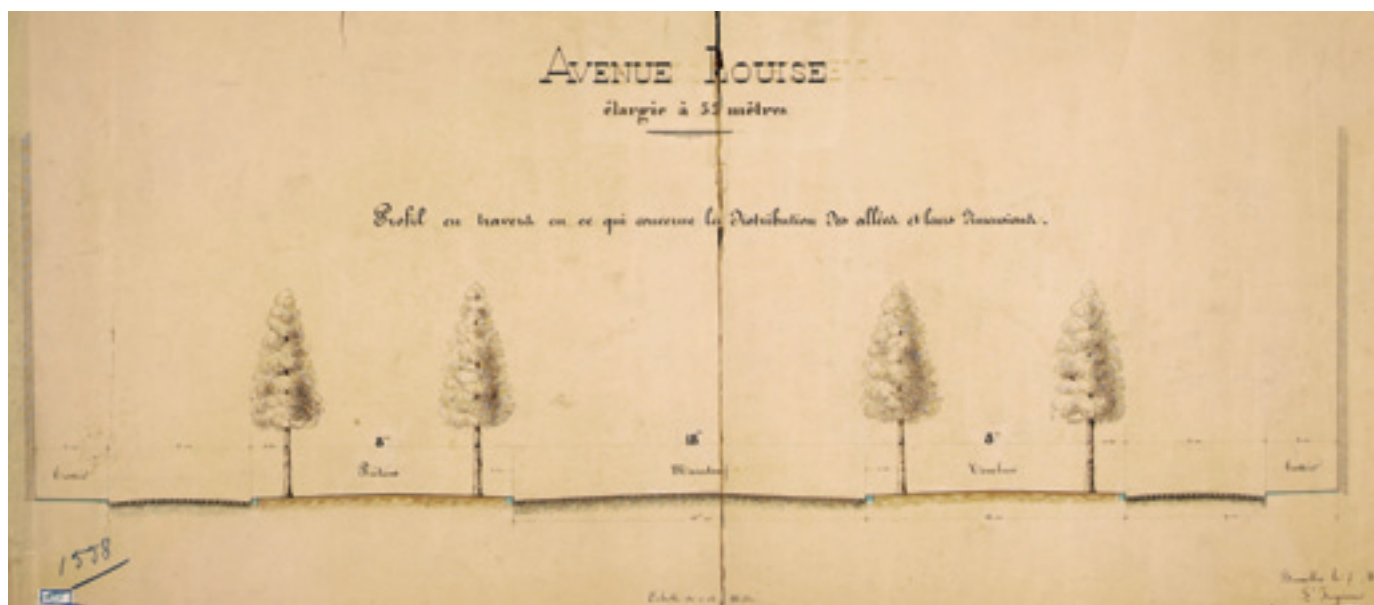

Deel 3/3 (Terkamerenbos).
Het algemeen aanlegplan
voorzag ook in "Un projet
de conversion du bois de
La Cambre en parc public de
promenade en équipages"
[project tot herinrichting van het
Terkamerenbos tot een openbaar
park met uitrustingen.]

Een bewogen verwezenlijking

De werken begonnen in juni 1860 op een oneffen terrein dat hoofdzakelijk bestond uit velden, boomgaarden en moestuinen.⁴ Daaraan herinneren nog de namen van enkele aanpalende straten (Welgelegen, Langehaag, Gewijdeboom, Tenbos, Kluis, enz.). Het was een aanzienlijk werk om het terrein te nivelleren en een zachte helling te creëren tussen het einde van de flessenhals en de ingang van het Terkamerenbos, die zo'n 23,6 meter hoger lag.

Vanaf 1861 werden de eerste huizen gebouwd. In die tijd was de laan slechts 35 m breed, met aan weerszijden nog een extra *non aedificandi* zone van 10 m voor voortuinen. Toen de aanleg van het wegdek al ver opgeschoten was, kwam een laatste voorstel van de hertog van Brabant, de toekomstige koning Leopold II, om de geplande voortuinen alsnog bij de straat te voegen, zodat deze 55 meter breed zou zijn. Dit voorstel werd goedgekeurd bij K.B. van 12.07.1864. Ditzelfde project voorzag ook een andere circulatie-indeling, waarbij meer aandacht werd gegeven aan de voetganger (of eerder wandelaar) dan aan de rijtuigen.

Er werd een compromis uitgewerkt. Van het Stefaniaplein tot aan de rotonde, werd een brede centrale laan (15 m) aangelegd, geflankeerd door twee opgehoogde zijlanen (11 m) – de ene voor voetgangers, de andere voor ruiters –, telkens afgeboord door bomenrijen en voorzien van een geplaveid wegdek (6 m) en een voetpad (3 m). Voor de volgende 750 meter vanaf de rotonde, werd het voorstel van de hertog van Brabant uitgevoerd: een centrale laan van 29 m breed, versierd met bloemperken en beelden, en afgeboord met brede voetpaden (6 m) en twee zijlanen.

Doorsnede van het tracé van het eerste gedeelte van de Louizalaan (tussen Stefaniaplein en de rotonde). Een brede centrale laan (15 m) geflankeerd door twee opgehoogde zijlanen (11 m) – links voor wandelaars en rechts voor ruiters – telkens afgeboord door bomenrijen en voorzien van een geplaveid wegdek (6 m) en een voetpad (3 m).

Doorsnede in aquarel omstreeks 1864. SAB/PP 1558 (1864).

⁴ Het SAB bezit een hele reeks plannen betreffende de aanleg van de Louizalaan en de aanpalende straten: SAB/PP 1537 (ca. 1846, DE JONCKER EN JOURDAN), 1536 (1853) met vermelding van de eigenaren van de terreinen waar de geplande laan doorheen loopt, 1544 (1862), 2917 (1865) met vermelding van alle eigenaren van terreinen waarop aanpalende straten werden aangelegd, 830 (1865) door Victor BESME, 1553 (1866), 3183 (1870), 1562 (1872), 2720 (ca. 1875).

De laan werd genoemd naar de eerste Belgische koningin, Louisa-Maria, echtgenote van koning Leopold I. De laan kreeg deze naam al bij de aanleg van de flessenhals in 1840.⁵ Toen ze begin jaren 1860 werd doorgetrokken, werd besloten om deze naam te behouden.

Door het K.B. van 21.04.1864 werden de nieuwe laan en het Terkamerenbos opgenomen binnen het grondgebied van Brussel-Stad.⁶

In 1864 stelde de hertog van Brabant, de toekomstige koning Leopold II voor om de laan 55 m breed te maken en de aanvankelijk geplande circulatie te wijzigen. Dit voorstel werd voor de volgende 750 m, vanaf de rotonde, uitgevoerd: een betere scheiding tussen de lanen voor wandelaars en die voor de ruitjes. Perspectief in aquarel, omstreeks 1864. SAB/PP 1546 (1864).

De aanpalende straten

Naast de eigenlijke Louizalaan en het Terkamerenbos werden ook de aanpalende terreinen langs de laan en het bos, over een afstand van 40 tot 100 meter geannexeerd. Als het huidige tracé van de gemeentegrenzen onlogisch lijkt ten opzichte van de huizenblokken en de straten, komt dit omdat deze toen de contouren van velden, landwegen of landgoederen volgden.

De wijk rond de Wollendriestoren, Langehaagstraat en Verlaatstraat kende op het grondgebied van Elsene al een stedenbouwkundige ontwikkeling, aansluitend op de wijk rond de Naamse Poort. Het ging om straten met bescheiden burgerwoningen in overwegend neoclassicistische stijl. De meeste van deze straten volgden *grosso modo* het tracé van oude veldwegen (*Hoeiweg*, *Gewijdeboomweg* enz.). Om de verbinding met de Louizalaan te garanderen werden deze straten doorgetrokken wat soms resulteerde in een ongelukkige perceelverdeling (zie Louizalaan nr. 96 tot 102, op hoek met Langehaagstraat).

⁵ De door DE JONCKER en JOURDAN in 1840 geplande wijk, heette Louizawijk, naar analogie van de Leopoldswijk.

⁶ Zie SAB /PP 855 (1899).

Het tracé van de andere straten werd ontworpen door de inspecteur der wegen van de buitenwijken van Brussel, Victor BESME, op basis van het plan van 1864 (*Plan général pour l'extension et l'embellissement de l'agglomération bruxelloise*), of op basis van latere bijzondere plannen van aanleg, zoals dat van de wijk rond de Vijvers van Elsene van 1873. BESME beschouwde de agglomeratie vanuit haar totaliteit waardoor hij streefde naar het ontwerpen van 'supra-gemeentelijke' stedenbouwkundige gehelen. Hiervoor deed hij beroep op verschillende stedenbouwkundige modellen en principes zoals dambordpatronen of de eerder landschappelijke pittoreske stedenbouw met behoud van landschapselementen.

De Louizalaan - uitbreiding of de 'Bossquare'

In de jaren 1910 werd de Louizalaan, ten westen van het halfcirkelvormige plein vlak voor het Terkamerenbos, verlengd met een luxueuze doodlopende privéstraat. Dit gebeurde op initiatief van de erfgenamen van M. Tasson die er enorme terreinen bezaten. De aanleg ervan werd goedgekeurd volgens het besluit van 20.04.1910 van de Bestendige Deputatie van de provincieraad van Brabant. Het project voor de square werd oorspronkelijk toevertrouwd aan architect Oscar FRANCOTTE, en later overgenomen door architect Léon Jean Joseph GOVAERTS⁷. Deze tekende niet alleen het globale concept, maar ontwierp ook de twee monumentale herenhuizen die de ingang van de Bossquare benadrukken (nr. 535 en 587), het hek dat de square afsluit en nog twee andere herenhuizen (nr. 583 en 585). Van begin af aan werd een *non aedificandi*-zone voorzien.

↙ De ingang van de 'Bossquare', met rechts het herenhuis in Beaux-Artsstijl van architect Albert De Vestel, 1912. Verzameling postkaarten Dexia Bank.

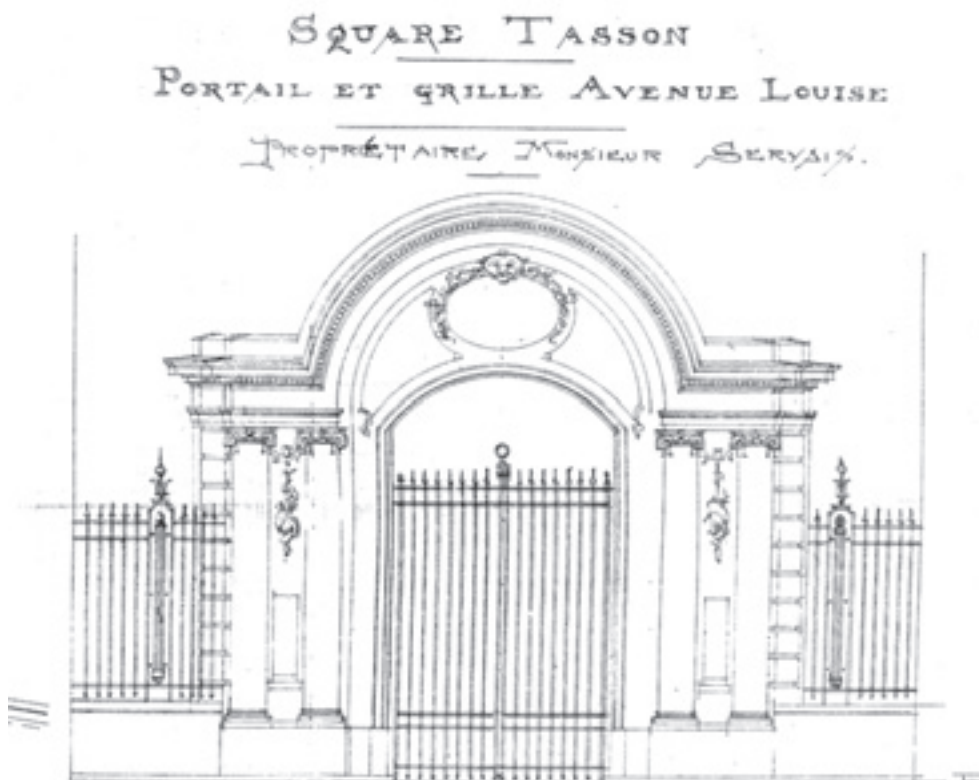
↓ Algemeen zicht over de Bossquare richting Louizalaan. Verzameling postkaarten Dexia Bank.

⁷ BASYN, J.-M., *Léon Govaerts (1860-1930). Un architecte de transition*, (licentiaatsverhandeling, faculteit Histoire de l'Art et Archéologie), Université catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve, 1992.

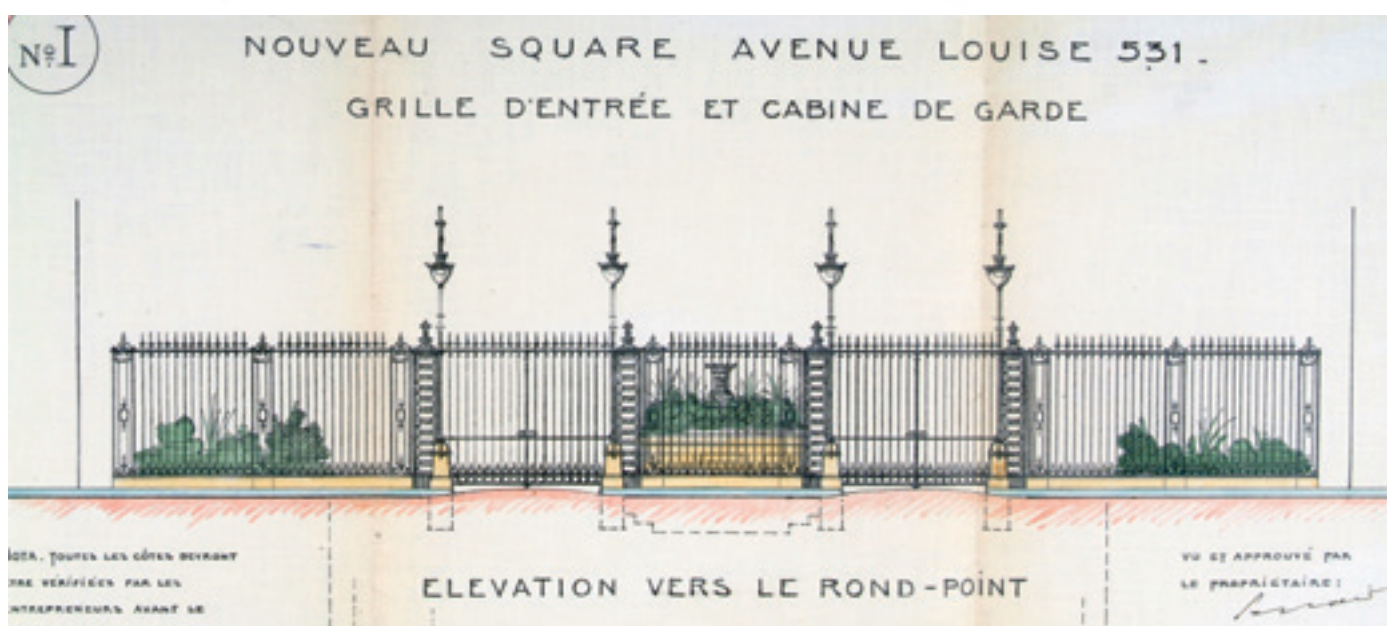
Dit 'aanhangel' van de Louizalaan werd lange tijd 'avenue Louise enclavée' [omsloten Louizalaan] genoemd en heeft nu een dubbele benaming. Officieel heet dit gedeelte nog Louizalaan, waarvan het de huisnummers voortzet, maar het is vooral bekend onder zijn informele naam, Bossquare. Vroeger werd het ook Square Tasson genoemd, naar de familie die aan de basis lag van het project en die er natuurlijk een eigen woning had.

Ondanks de sloop van enkele herenhuizen en het bouwen van enkele nieuwe, naoorlogse gebouwen, waaronder nr. 553 (architect Fernand DE ROY, 1952)⁸ en nr. 567 (architect Claude LAURENS, 1961)⁹, is de oorspronkelijke bebouwing van de Bossquare en zijn bestemming als specifieke woonzone grotendeels behouden.

Ontwerp van een portiek met afsluitend hekwerk door architect Oscar Francotte. SAB/OW 20846 (1911).

↓ Ontwerp van het afsluitende hekwerk door architect Léon Jean Joseph Govaerts. SAB/OW 20846 (1911).

⁸ SAB/OW 20846 (1910-1916); 553: 61778 (1952).

⁹ SAB/OW 20846 (1910-1916); 567: (78533 (1961).

Mobiliteitwijzigingen voor het autoverkeer

Van in het begin voorzag de Louizalaan afzonderlijke wegdekken voor voetgangers, ruiters en koetsen. De woningen waren bereikbaar via de uiterste zijlanen.

In 1869 werd de Louizalaan voorzien van een paardentramlijn, de eerste in het land, die het centrum van Brussel met het Terkamerenbos verbond en waar aan de ingang van het park zich een tramdepot bevond (zie Lloyd Georgelaan). In 1873 werd de lijn ont dubbeld en eind negentiende eeuw werd de paardentram geëlektrificeerd. In tegenstelling tot de huidige situatie, werden de sporen links van de laan aangelegd, aan de kant van het wandelpad voor voetgangers.

Op deze oude postkaart is de vroegere circulatie op de laan goed te zien. De foto werd genomen vanaf het Stefaniaplein. Centraal ligt de brede weg voor de rijtuigen. Links de lijnen van de paardentram, hier reeds ont dubbeld. Aan weerszijden een opgehoogde weg, links voor de voetgangers en rechts voor de ruiters. Verzameling postkaarten Dexia Bank.

In de jaren 1920 werd de auto een belangrijke factor in het verkeer waardoor het uitzicht van de promenade werd bedreigd. Gezien ze niet was voorzien in, noch aangepast voor het autoverkeer (smalle lanen, wijziging van het tracé na de rotonde), gebeurden er talrijke, vaak dodelijke ongevallen.

Vanaf 1950 werd de verkeersdoorstroming in Brussel een prioriteit.¹⁰ Met het oog op de wereldtentoonstelling van 1958, stelde de Belgische regering grote budgetten ter beschikking voor de verbetering van het wegennet. Er werden plannen gemaakt om de van autoverkeer verzadigde ringlanen rond de vijfhoek opnieuw aan te leggen. Aan elk groot kruispunt zou een tunnel worden voorzien. De werken op het Louizaplein begonnen in april 1956 en waren in december 1957 afgewerkt. Een tweede tunnel werd aangelegd vanaf het Poelaertplein, onder de flessenhals van de Louizalaan en het Stefaniaplein. In 1961 werd de tunnel van de kleine ring met die onder de flessenhals verbonden.

¹⁰ DEMEY, T., *Bruxelles, chronique d'une capitale en chantier*, dl. II, CFC éd., Brussel, pp. 22-39; DUQUENNE, X., *L'avenue Louise à Bruxelles*, Xavier Duquenne éd., Brussel, 2007, pp. 134-139; "Une boucle souterraine pour compléter les tunnels de la porte Louise", *Présence de Bruxelles*, 43, 1961, pp. 15-16; GILLAIN, J., "Les problèmes de la circulation", *Présence de Bruxelles*, 62, 1963, pp. 22-24; GILLAIN, J., "1965-1980: un plan global des routes et des transports de Bruxelles-Capitale", *Présence de Bruxelles*, 68, 1965, pp. 2-9; NOVGORODSKY, L., "Le tunnel et le passage souterrain de l'avenue Louise, à Bruxelles", *La Technique des Travaux*, 1-2, 1959, pp. 29-40.

In 1962 begonnen nieuwe werken, deze keer om de invalswegen naar het stadscentrum opnieuw aan te leggen waardoor het straatbeeld van de Louizalaan totaal werd omgegooid en zo werd herschapen in een heuse 'stadssnelweg'. Het lokale en het transitverkeer werd via verschillende sporen gekanaliseerd: twee tunnels werden aangelegd: de 'Baljuw-Lesbroussart-tunnel' (306 m) en de 'Vleurgattunnel' (54 m), allebei opgenomen in de centrale laan, die werd verbreed door het rooien van twee rijen bomen. Aan weerszijden hiervan bleven nog slechts twee rijen kastanjelaars staan: tussen de centrale rijbaan en de zijbaan voor lokaal verkeer links, en rechts tussen de centrale rijbaan, de tramsporen (verplaatst naar het oude ruiterspad) en de zijbaan. Boven de tunnels werd parking voorzien. Deze tweede fase werd afgerond in september 1963. Tussen de Goedheid- en Eendrachtstraat werd een voetgangerstunnel aangelegd.

In het kader van het project 'stadswegen' bestudeerde het bureau JNC International nv eind jaren 1990 de heraanleg van de openbare ruimten van de Louizalaan, met de plaatsing van nieuw beeldhouwwerk en verlichtingspalen, de heraanleg van de voetpaden en de parkings.

Rijtuigen op de Louizalaan in de richting van het Terkamerbos, ter hoogte van de Belle-vuestraat. Oude postkaart. © Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet, SV18127.

Dodelijk ongeval op de Louizalaan in 1931. © CEGES, nr. 38357.

Aanplanting

De aanleg van de groene zones werd vanaf 1873 toevertrouwd aan landschapsarchitect Edouard KEILIG.¹¹ Hij benadrukte het wandelkarakter door de aanplanting van vier rijen kastanjelaars en vanaf de rotonde met platanen.

Louizalaan, gezicht op de middenberm vanaf het Terkamerenbos. De araucaria's zijn afgeboord met rijen kastanjelaars. Verzameling postkaarten Dexia Bank.

Voor het tweede stuk van de laan na de toen met rhododendrons beplante rotonde, versterkte KEILIG het groene karakter van de laan door zich te laten inspireren op de plannen van de hertog van Brabant van 1864. De laan werd een heus bloembed en een interessant voorbeeld van hoe een tuin wordt geïntegreerd in de openbare weg. Aan weerszijden beplant met twee rijen kastanjelaars, baant de laan zich langs een centrale berm van 29 m breed. Deze bestond uit grasperken met beelden en altijdgroene heesters zoals Portugese laurier, Japanse kardinaalsmuts, buksbomen, hulst en araucaria's. Hoewel de beplanting tussen de rotonde en het kruispunt met de Emile De Motlaan in 1907 verdween, is de uitzicht van dit tweede stuk van de laan nog grotendeels bewaard gebleven. Het is relatief beschermd voor het autoverkeer dankzij de omlegging van het doorgaand verkeer naar de Emile De Motlaan. De oude aanplantingen van hulst en araucaria's staan er nog steeds. Aan de linkerkant echter werden de kastanjelaars vervangen door esdoorns.

Huidige toestand. 2007.

Sinds het begin van de jaren 1950,¹² werden de rijen kastanjelaars helaas tot de helft gereduceerd, om plaats te maken voor het almaar drukker wordende verkeer. Hier en daar werden nieuwe boomsoorten geplant, zonder rekening te houden met het ontwerp van KEILIG. Dat geldt onder meer voor talrijke platanen en voor aanplantingen op het kruispunt Selys Longchamps.

¹¹ In het SAB worden meerdere aanplantingsprojecten van KEILIG bewaard: PP 1555, 1561 (1873).

¹² SAB/OW 3081 (1949).

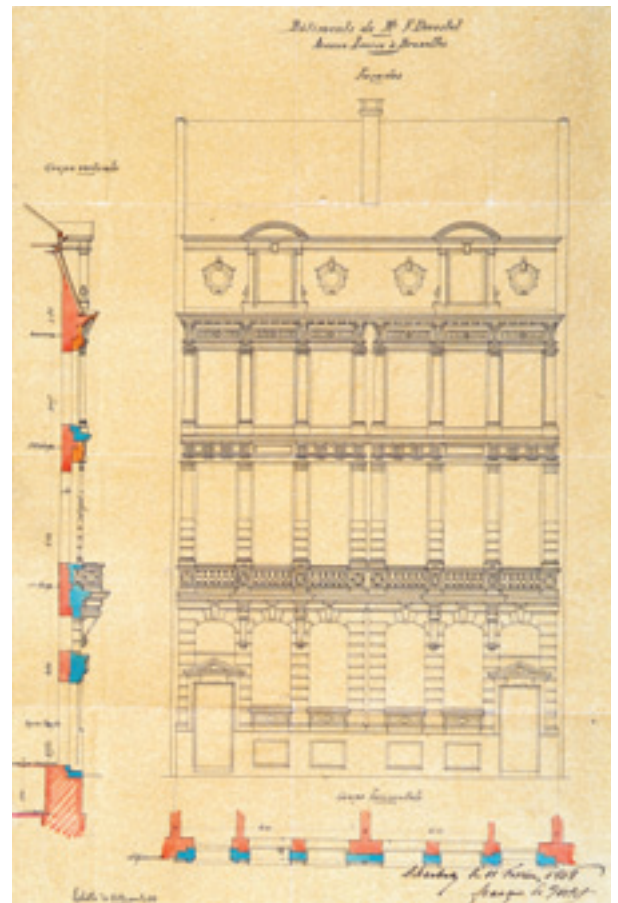
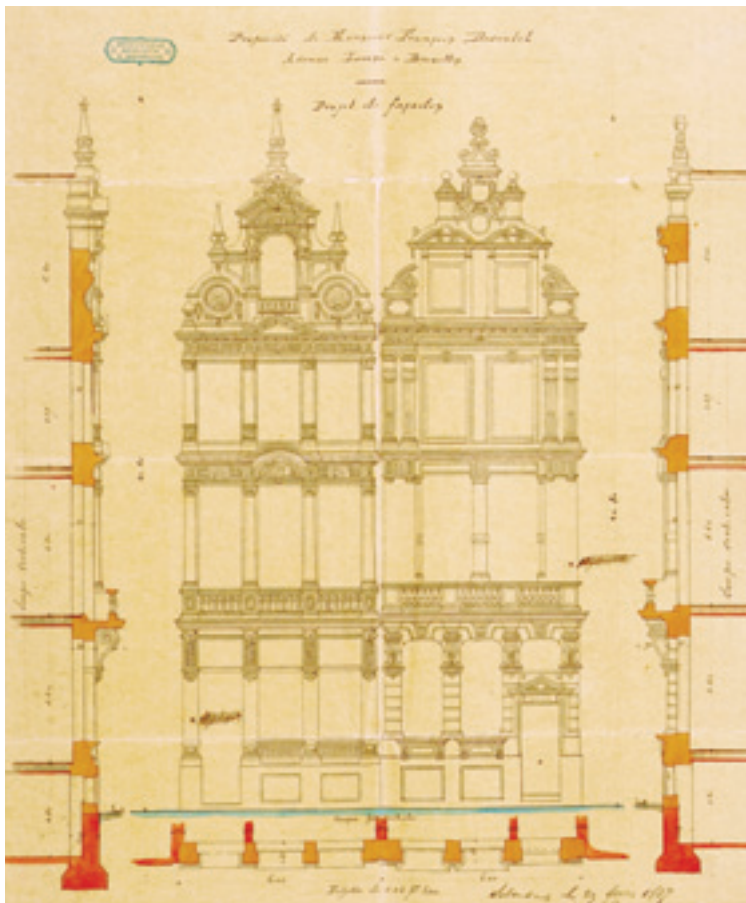
Architecturale beschouwingen

Eerste bouwfase (1864-1914)¹³

Chronologie

Tijdens de eerste bouwfase, werd de laan voornamelijk bebouwd met burgerwoningen en herenhuizen, grotendeels ontworpen tussen 1861 en 1914. Vanaf 1905 werden de braakliggende gronden schaars en werden hier en daar de eerste gebouwen al gesloopt om plaats te maken voor nieuwe.

Straatbeeld van de laan en haar bouwreglementen

Louizalaan nr. 68 en 70 (Hendrik Beyaert): links het oorspronkelijk ontwerp, rechts het uitgevoerde ontwerp. SAB/OW 14518 (1867).

¹³ Deze inleiding is vooral geïllustreerd met voorbeelden van gesloopte gebouwen. Voor wat betreft de nog bestaande gebouwen, kunt u de individuele notities van deze inventaris raadplegen. Voor een algemeen bouwhistorisch overzicht van de Louizalaan kunt u de lijst in bijlage raadplegen.

De aanvankelijke bebouwing van de Louizalaan had eerder een streng karakter in vergelijking met de decoratieve buitensporigheid van de wijken die rond 1900 elders in Brussel tot ontwikkeling kwamen – denk maar aan de wijk rond het stadhuis van Sint-Gillis, de Plantsoenwijk of de Louis Bertrandlaan. Ze had eerder het karakter van de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk in het centrum van de stad¹⁴, die vandaag beter bewaard is dan de Louizalaan. De architectuur van deze twee wijken werd getemperd door de strenge bouwreglementen van de stad Brussel, die verboden in eerste instantie elke uitsprong in de voorgevels, hoewel deze reglementen later werden versoepeld.¹⁵ Een voorbeeld hiervan zijn de twee huizen die Hendrik BEYAERT ontwierp voor nr. 68 (gesloopt) en nr. 70. Hij had aanvankelijk twee huizen voorzien in neobarok, maar zijn ontwerp werd afgekeurd omwille van de te grote uitsprongen. Hendrik BEYAERT diende daarop een meer getemperd ontwerp in, dat meer aansloot bij het globale karakter van de laan.

Voornaamste typologieën

De residentiële functie overheerste in de laan, met uitzondering van een aantal bescheiden en arbeidershuizen. Industriële en commerciële activiteiten werden geweerd. Er werd ook geen enkel openbaar gebouw voorzien. Burgerwoningen en herenhuizen vormden de meerderheid en gaven de laan het door de stad nagestreefde prestige. De interieurs zijn ingericht volgens hetzelfde model, met een onderscheid en hiërarchie tussen de ontvangstruimten, intieme ruimten en dienstruimten. Een derde van het huis wordt in beslag genomen door het trappenhuis. Op de benedenverdieping bevinden zich de ruimtes in enfilade met salon, eetkamer en veranda, en op de verdiepingen de slaapkamers, boudoir of werkkamer. Kelderkeukens en mansardes zijn bestemd voor het huispersoneel. In het geval van een herenhuis wordt een koetsingang voorzien, die doorloopt tot in de tuin waar koetshuis en stallen werden gebouwd. Het trappenhuis is meestal nog groter.

¹⁴ Talrijke huizen in deze wijk werden inderdaad door dezelfde architecten gebouwd als die van de Louizalaan: W. Janssens, H. Beyaert, A. Menessier, enz.

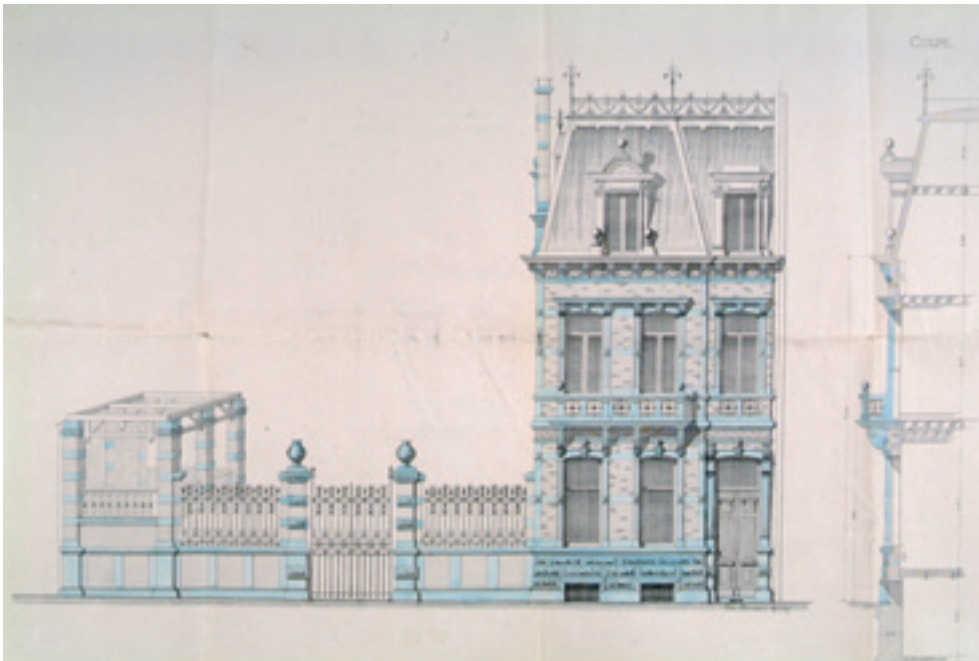
¹⁵ In de loop van de tijd versoepelden de regels van de stad betreffende uitsprongen. In 1846 bijvoorbeeld bepaalde het reglement dat de uitsprong van sokkels en plinten de 5 cm niet mocht overschrijden, terwijl dat in 1906 al 12 cm was. Idem voor de balkons: in 1846 mochten ze niet dieper zijn dan 70 cm, terwijl ze volgens het nieuwe reglement van 1883, 90 cm diep mochten zijn, als de weg meer dan 12 m breed was. Voor meer voorbeelden, zie ELOY, M., *Influence de la législation sur les façades bruxelloises*, CARA/CFC éd., Brussel, 1985.

Tijdens deze eerste bouwfase werden ook enkele appartementsgebouwen opgetrokken. Het mooiste voorbeeld is het gebouw met kasteelallures dat uitkeek over de tuin van de abdij van Terkameren. Het werd ontworpen door architect Pierre MEEWIS in 1910, maar is inmiddels gesloopt. Het gebouw bestond uit een herenhuis, een opbrengsthuis en een burgerwoning achter een gemeenschappelijke gevel.

Foto van 1955 van het gebouw uitkijkend op de tuinen van de abdij van Terkameren (gesloopt), van architect Pierre Meewis. SAB/OW 2130.

Gezien de hoge prijs van de bouwgrond zijn er vrijwel geen villa's te vinden op de laan. De bebouwing bestaat uit rijhuizen op relatief smalle en diepe percelen. De huizenrijen worden soms afgesloten door een halfopen bebouwing, met als meest geslaagde voorbeeld het in 1950 gesloopte Huis Aubecq van Victor HORTA. Het Huis Godefroy van Hendrik BEYAERT uit 1874 (Louizalaan nr. 77) in eclectische stijl is het enige nog bestaande voorbeeld van dit type. In 1912 moest zijn tuin echter plaatsmaken voor de uitbouw van het complex *Wiltcher's*.

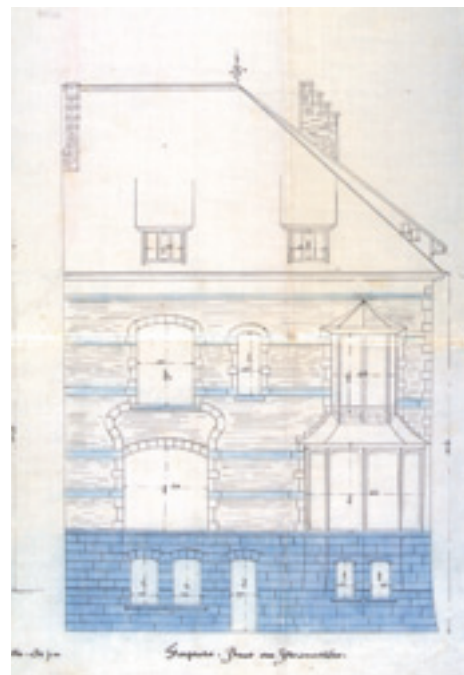
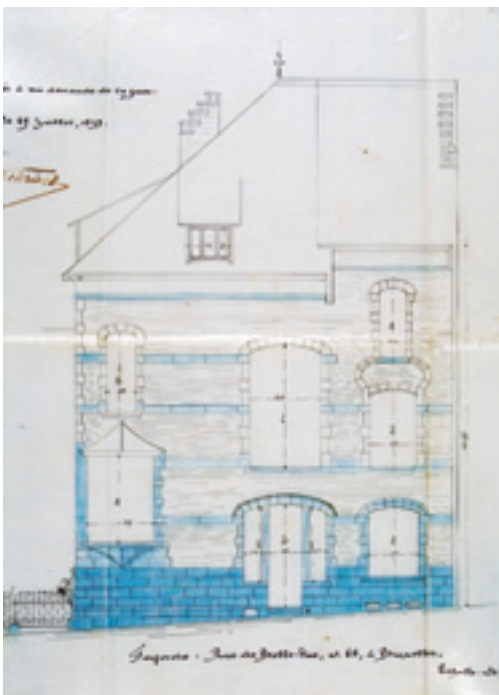

Talrijke herenhuizen werden gebouwd op een doorlopend perceel en zijn voorzien van stallingen of garages (vanaf ca. 1905). Deze gebouwen hadden een negatieve impact op de straten die vlak achter de Louizalaan liggen. Deze veranderden in 'coulisse'-straten, voornamelijk bebouwd met achterhuizen. Dit is nog te merken in de Lensstraat en in het gedeelte van de Legrandlaan dat naast de Bossquare loopt.

↖ Een voorbeeld van een huis in halfopen bebouwing, gebouwd in opdracht van M. Niguët door architect T. Lamal in 1883 (afgebroken). SAB/OW 2130.

De omliggende straten hadden echter ook een residentiële functie. In het algemeen werden de huizen hier gebouwd op kleinere percelen dan die van de Louizalaan. Op de hoekpercelen werden ook de meer imposante huizen gebouwd.

↑ Een prachtig voorbeeld van een achterhuis, voordien gelegen in de tuin van nr. 367. SAB/OW 14545 (1889).

←← Herenhuys op de hoek van de Munsterstraat met de Belle-vuestraat door architect Ernest Blérot (afgebroken), Opstand van gevel in Belle-vuestraat. SAB/OW 16946 (1899).

← Opstand van gevel in Munsterstraat. SAB/OW 16946 (1899).

Architecturale stijlen

Neoclassicisme

Een van de eerste stijlen die tussen 1861/1864 en 1890 (eerste bouwfase) zijn stempel drukte op de laan was het neoclassicisme. Deze stijl wordt gekenmerkt door een symmetrische compositie. Meestal zijn de gevels bepleisterd, soms met parement in Gobertange, op hardstenen onderbouw, vaak met bossage. De muuropeningen zijn rechthoekig of steekboogvormig met hardstenen omlijsting. Door dit 'standaard'-typegevel volstond vaak een goede aannemer en niet noodzakelijk een architect.¹⁶

Sommige herenhuizen zijn mooie voorbeelden van een meer geraffineerd neoclassicisme. Dat geldt voor nr. 79 (architect Hendrik BEYAERT, 1872) en de thans zwaar verbouwde nr. 329 tot 333 (architect JANLET, 1881) dat voordien een mooi geheel vormde.

De gebouwen in de aanpalende straten, van de flessenhals tot aan het kruispunt met de Baljuwstraat en Lesbroussartstraat, zijn eveneens gebouwd in neoclassicistische stijl. Soms zijn deze gebouwen ouder dan die van de laan (zoals in de Langehaagstraat, waar sommige huizen nog rondboogvormige muuropeningen hebben, getuigenissen van een vroeg neoclassicisme in Brussel). Sommige straten behielden hun oorspronkelijke neoclassicistische uitzicht, onder meer de pare zijde van de Mercelisstraat, met een huizenrij van 1870-1880. In de iets 'rijkere' Livornostraat staan nog meerdere herenhuizen in dezelfde stijl, zoals de nr. 36 (1876, architect G. KELLER) en 38 (1875, architect Henri RIECK).

Eclectische en neostijlen

Naast dit laat-neoclassicisme kende het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw de opkomst van het eclecticisme dat gekenmerkt wordt door de decoratieve uitwerking van elementen (omlijstingen, sleutels en borstweringen). De structuur van de gevel blijft meestal verwant aan het neoclassicisme. In tegenstelling tot de sobere neoclassicistische huizen worden deze huizen ontworpen door architecten,¹⁷ en niet langer door aannemers of (meester-)metselaars.

Toch blijft dit eclecticisme relatief streng en verwijst ze soms naar een specifieke stijl uit het verleden. Rechtstreeks aansluitend bij het neoclassicisme, speelde de **neo-Italiaanse renaissance** een belangrijke rol in de eerste bouwfase van de laan. Deze stijl werd geïntroduceerd door de bouw van het Paleis van Assche in de Leopoldswijk n.o.v. architect Alphonse BALAT, 1858. De evenwichtig geproportioneerde gevels van deze gebouwen worden horizontaal benadrukt. Meestal worden ze bekroond met een attiekbalustrade, hebben ze rechthoekige muuropeningen onder een fronton, geprofileerde omlijstingen en balkons met balusterborstweringen.¹⁸ Al in de eerste gebouwen van de laan was deze stijl terug te vinden. Hij zou omstreeks 1890 weer verdwijnen of evolueren.¹⁹

¹⁶ Enkele nog bestaande voorbeelden: nr. 92-92a (1876), 96 tot 102 (architect CULOT, 1872), 111 tot 119, behoren tot de eerste op de laan opgetrokken huizen (van 1861 tot 1864), 132 (1876), 160a (1877), 170 (1878), 173 (ca. 1870), 175 (J. SEGERS, 1874), 183-185 (1869), 189, 191 (CORTEN-CRABBÉ, 1869) en 273, gekenmerkt door een hoofdgewel met œils-de-bœuf.

¹⁷ Enkele voorbeelden: nr. 64 (M. MARINUS, 1871), 68 en 70 (H. BEYAERT, 1868), 72 (1868), 76 en 78 (JANLET, 1867), 79a (JANLET, 1871), 80 tot 84 (SEGERS, 1867), 85 tot 87a (W. JANSSENS, 1865, gesloopt), 86 en 88 (JANLET, 1869), 90 (1870), 91 tot 95 (A. DUMONT, 1880), 94 (1973, gesloopt), 124 (1862), 128 en 130 (JANLET, 1864), 132a en 134 (JANLET, 1876), 148 tot 152 (1891), 154, 158, 160 (1867), 161 tot 165 (G. KELLER, 1884), 172 (1897), 206 (E. FLANNEAU, 1871), 210 (JACOBS, 1874), 264 (L. DUWAERT, 1884), 337 (1880), 343 tot 347 (L. en A. DE RYCKER, 1883), 362 (W. JANSSENS?, 1875), 402 (A. CALLEWAERT, 1892). Een prachtig voorbeeld is bewaard op nr. 123 (V. BESME, 1874).

¹⁸ Vermelden we de nr. 60 (1874), 62 (W. JANSSENS, 1869), 65 (W. JANSSENS, 1884), 79 (JANLET, 1876), 136 (1863), 99 en 101 (W. JANSSENS, 1872), 156 (JACOBS, 1871), 182 (H. VAN DIEVOET, 1895), 186 (1881), 226 (E. JANLET, 1896), 228 (H. MAQUET, 1893), 342 en 344 (1879 en 1873), 366 (BISSCHOP, 1886), 283 (J. VAN MANSFELD, 1893), 410 tot 414 (A. MARÉCHAL, 1877). Een erg laat voorbeeld van de neo-Italiaanse renaissance is het herenhuis op de rotonde n.o.v. arch. P. MEEWIS, 1904 (nr. 361).

¹⁹ Zoals nr. 376 (L. LAUREYS, 1899).

Louizalaan 79. Herenhuis in neoclassicistische stijl n.o.v. architect Hendrik Beyaert, 1871. Thans verbouwd. SAB/OWP 14556.

Louizalaan 206. Huis in eclectische stijl, n.o.v. arch. Eugène Flanneau, 1871. Thans verbouwd. *L'Émulation*, 1876, pl. 27.

← ← Louizalaan 65. Herenhuis in neo-Italiaanse renaissance van architect Wynand Janssens, 1884 (gesloopt). *L'Émulation*, 1892, pl. 3.

← ← Louizalaan 141. Herenhuis in neo-Italiaanse renaissance van architect Jules Brunfaut, 1888 (gesloopt). *L'Émulation*, 1893, pl. 28.

← Herenhuis in neo-Italiaanse renaissance van architect J. Van Mansfeld, 1893 (gesloopt). *L'Émulation*, 1897, pl. 59.

Enkele huizen kenden een meer flamboyant of fantasierijker karakter. Dat gold vooral voor de, helaas grotendeels gesloopte, hoekhuizen. Het Huis Crabbe, op de hoek met de Blanchestraat (Louizalaan 103, arch. Wynand JANSSENS, 1871) met zijn mooi straatterras, getuigt nog van de rijkdom en inventiviteit van dit type gebouwen. Een fantasierijk voorbeeld is het huis met middeleeuws karakter en met een opvallende dakconstructie van de architect Oscar SIMON (nr. 518-520 op de hoek met de Terkamerenlaan, thans in slechte staat). Andere weliswaar gesloopte voorbeelden zijn de huizen van architect Franz DE VESTEL op de rotonde, nr. 220 (architect Jules BRUNFAUT, 1900) of een huis van architect Henri MAQUET (1871) op de hoek met de Vleurgatsesteenweg en een herenhuis van architect JACOBS (1874). Het rijhuis op nr. 267 van 1885 vertoont een grote vormenrijkdom.

← ← Louizalaan 220. Huis in eclectische stijl van architect Jules Brunfaut, 1900 (gesloopt). *L'Émulation*, 1904, pl. 11.

← Rotonde. Drie herenhuizen in eclectische stijl van architect Franz De Vestel 1901 (gesloopt). *L'Émulation*, 1905, pl. 19.

Invloeden van neo-Vlaamse en neo-Franse renaissance

Omstreeks 1890 werd het eclecticisme beïnvloed door de neo-Vlaamse of neo-Franse renaissance. Hierdoor was een evolutie zichtbaar in de opstand en uitwerking van de gevel: horizontaliteit werd vervangen door verticaliteit. De polychromie werd kleurrijker: mengeling van gekleurde bakstenen met hard- of witstenen elementen, en een brede waaier aan architecturale elementen: topgevels, kruisvensters, zichtbare ontlastingsbogen, diamantkoppen, enz. Deze stijlen die relatief laat na de opening van de laan werden geïntroduceerd, zijn vooral terug te vinden in de delen na de Vleurgatsesteenweg en in de aanpalende straten,²⁰ met name in de wijk van de Vijvers van Elsene waar de architect Ernest DELUNE enorm actief was in het ontwerpen van huizen in deze stijl.

Twee huizen met elementen van neo-Vlaamse renaissance van arch. Ernest Delune, 1893 (voormalige nr. 219 en 221, gesloopt). SAB/OW 14681.

²⁰ We vermelden hier de nr. 184 (Oscar SIMON, 1898), nr. 216 (1883), nr. 275, op de hoek met de Tenboschstraat, nr. 308 en 310 (gesloopt, Ernest DELUNE, 1888), nr. 340, op de hoek met de Meerstraat (Ernest DELUNE, 1895), nr. 364 (BISCHOP, 1886).

Art nouveau

Bij de opkomst van de art nouveau, is de laan al grotendeels bebouwd. Hoewel er enkele van de belangrijkste voorbeelden van deze stijl werden opgetrokken, heeft de art nouveau weinig impact op de uitzicht van de laan, zoals dat bijvoorbeeld wel het geval is in de lager gelegen wijk van de Vijvers van Elsene. Deze vernieuwende en originele stijl wilde de architectuur van haar historiserend keurslijf bevrijden. De ontwerpen van Victor HORTA en Paul HANKAR, twee grondleggers van de stroming, illustreerden van in het begin de twee fundamentele tendensen van de art nouveau.

Victor HORTA vertrok van een meer organische visie op het huis. De Huizen Tassel, Solvay, Aubecq, Roger-Verstraete en Hallet,²¹ de vier laatstgenoemden werden langs de laan opgetrokken, tonen perfect de evolutie van een architect binnen de stroming waarvan hij een grondlegger was (drie ervan zijn nog bewaard). Het Huis Tassel (Paul-Émile Jansonstraat nr. 6) van 1893 moet met zijn fascinerende vernieuwende esthetica als manifest van de art nouveau worden beschouwd. Het Huis Solvay (Louizalaan nr. 224) is een hoogtepunt van deze stijl. Dit stadspaleis van relatief bescheiden omvang in verhouding tot het fabelachtige budget dat ervoor nodig was, is een synthese van HORTA's ideeën en talent, zowel op het vlak van lichtinval, ruimtelijke openheid, comfort en rijkdom, en intelligent materiaalgebruik. Dit huis dat vandaag nog vrijwel intact bewaard is gebleven, vormt de 'ontbrekende schakel' tussen de visie op het wonen van de negentiende en twintigste eeuw. Voor het eerst in het land werden in een huis voor de hoge burgerij decor en technologie, schoonheid en functionaliteit intrinsiek met elkaar

Het huis Aubecq, ontworpen in 1899 en afgebroken in 1950. Bij de afbraak van het huis werden de gevelstenen bewaard, genummerd en opgeslagen met het oog op een heropbouw, maar nog steeds zonder resultaat.
© KIK, 102122M.

²¹ Alleen de huizen Tassel, Solvay en Max Hallet hebben de tijd en de modes doorstaan, hoewel het meubilair van de huizen Tassel en Max Hallet verspreid raakte. De ongelukkige geschiedenis van het huis Roger-Verstraete illustreert perfect de Belgische liefde-haatverhouding met de art nouveau (zie Louizalaan nr. 349).

verbonden. Van het in 1899 opgetrokken Huis Aubecq werd bij de sloop in 1950 een deel van de gevel bewaard, maar deze elementen wachten nog altijd op heropbouw.²²

De buitengewone gevel van dit hoekhuis was bijna expressionistisch van stijl en vertoonde een zeldzame steensnede. Het interieur, dat soberder was dan dat van het Huis Solvay, vormde de culminatie van HORTA's onderzoek naar de ruimtelijke indeling van een privéwoning. Het Huis Max Hallet (Louizalaan nr. 346) van 1902, luidt HORTA's evolutie in naar een meer bezadigde stijl, waarin alle voorgaande experimenten een meer klassieke invulling krijgen.

Paul HANKAR ontwierp in 1894-1895 twee burgerwoningen voor E. Zegers-Regnard.²³ Hiervoor hernam HANKAR het traditionele grondplan van de Brusselse woningen, maar verfijnde het en koppelde daaraan een bijna picturale behandeling van de gevel.

De Huizen Zegers-Regnard, gesloopt. Links het huidige nr. 385, rechts het huidige nr. 383. *Neubaten in Brussel*, Berlijn, 1900.

²² Het meubilair van dit huis wordt deels bewaard in het Musée d'Orsay in Parijs. AUBRY, F., *Victor Horta à Bruxelles*, Racine, Brussel, pp. 72-75; BORSI, F., PORTOGHESI, P., *Horta*, [Franse vertaling J.-M. Van Der Meerschen], J. M. Collet éd., Braine-l'Alleud, 1996, pp. 31, 41, 81, 250-263, 382; HORTA, V., *Mémoires, texte établi, annoté et introduit par Cécile Dulière*, Ministère de la Communauté française de Belgique, Brussel, 1985, pp. 90-93; "Projets pour la reconstruction de la façade de l'Hôtel Aubecq de Victor Horta", *Bulletin AAM*, 16, 1979, pp. 80-105.

²³ LOYER, F., *Paul Hankar. Naissance de l'Art Nouveau*, AAM, Brussel, 1986, pp. 69, 179-182; LOYER, F., *Paul Hankar. Dix ans d'Art Nouveau*, CFC éd., AAM, Brussel, 1991, pp. 60-66; *La Gerbe*, 1, 1898, buitentekst; *La Cité*, juni 1923.

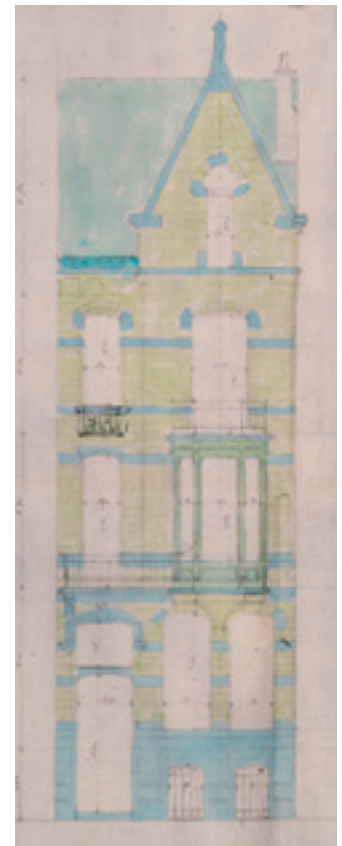
Naast deze beide pioniers, beoefenden andere architecten de art-nouveaustijl. Het Huis Lunden (Louizalaan nr. 83) van architect Paul SAINTENOY, is een interessante combinatie van art nouveau met middeleeuwse elementen. Ernest BLÉROT ontwierp in 1903 een huis op nr. 424, dat thans ook gesloopt is. Paul HAMESSE, leerling van Paul HANKAR, ontwierp in 1911 een hoekpand (hoek met de Abdijstraat), dat met zijn geometrische gevelbehandeling, de art deco aankondigt.

In de wijk van de Vijvers van Elsene maakten de charmante, door Ernest BLÉROT ontworpen huizen²⁴ de art nouveau populair bij de middenklasse, zonder echter het interieur grondig te vernieuwen. Octave VAN RYSELBERGHE daarentegen, bedacht samen Henri VAN DE VELDE een nieuwe, zowel weelderige als bijzonder comfortabele manier van wonen. Getuigen hiervan zijn het Huis Otlet (Florencestraat nr. 13 – Livornastraat nr. 48, 1896-1898) en het Huis de Brouckère (Jacob Jordaensstraat nr. 34, 1898).

Beaux-Arts

Nauw aansluitend bij de historiserende stijlen én als reactie op de art nouveau, brak omstreeks 1905 de Beaux-Artsstijl door. Op de Louizalaan werden vaak oudere huizen door nieuwe gebouwen in deze stijl vervangen. De huizen in Beaux-Arts hernemen het oude stilistische vocabularium van de grote Franse stijlen van de achttiende eeuw. Desalniettemin behouden de interieurs de vloeiendheid en luminositeit van de art nouveau. Daarom zijn de daken voorzien van meerdere grote lichtkoepels zodat het daglicht in de traditioneel opgevatte sombere kamers kan binnenstromen. Daardoor verliest het trappenhuis zijn 'kooiachtig' karakter en wordt het de ruggengraat van het huis dat zowel een leefruimte is en als circulatie- en distributieruimte functioneert. Typische voorbeelden van deze stijl zijn te vinden op nr. 126 (architect Gabriel CHARLE, 1910), nr. 208 van architect Henri VAN MASSENHOVE (1911), nr. 280 (1913) en 415 (1912) van architect Pierre DE GROEF en nr. 422 van architect Benjamin DE LESTRÉ (1913).

De Bossquare, aangelegd na 1910, is logischerwijs een uitzonderlijke staalkaart van herenhuizen in deze stijl, met als belangrijkste architecten Léon Jean Joseph GOVAERTS en Paul BONDUELLE. Deze huizen zijn nog voorzien van talrijke dienstruimten die, zoals in de negentiende eeuw, vooral in de kelders (keuken) en mansardes (slaapruimtes) zijn ondergebracht, maar soms ook elders in het huis, zoals bijkeukens of naai- en linnenkamers. In sommige van deze huizen is de hele benedenverdieping voorbehouden aan het personeel. Opvallend is ook dat in deze huizen de traditionele hiërarchie tussen de vertrekken vooraan en achteraan begint te evolueren. In sommige (vooral diegene die aan de rand van het bos grenzen), liggen de representatieve kamers zoals salon en eetkamer, aan de tuinzijde en niet langer, zoals in de negentiende eeuw gebruikelijk was, aan straatzijde. De circulatiemogelijkheden zijn talrijk. Naast de eretrap zijn er soms zelfs twee diensttrappen, een keukenlift en soms ook een personenlift. Deze huizen zijn bijzonder luxueus ingericht met aparte ruimten voor kleding (*roberie*, *dressing room*) of voor schoenen, een kluis op de tussenverdieping of een spreekkamer op de benedenverdieping, zodat niet iedereen meteen in de ontvangstruimten moest worden toegelaten. De koetshuizen zijn hier definitief vervangen door garages. Waar mogelijk komen deze uit in de Legrandlaan. Het gaat om chauffeurswoningen (garages waarboven een appartement voor de chauffeur.)

Louizalaan 224. Huis van architect Ernest Blérot, 1903 (gesloopt). SAB/OW 2427.

²⁴ Zie onder andere Munsterstraat nr. 34 en Bellevuestraat nr. 30, 32 en 42 tot 46.

Er zijn nog relatief veel huizen in Beaux-Artsstijl te vinden op de Louizalaan. Dit opmerkelijke herenhuis op nr. 104 (architect Gabriel Charle, 1908) werd helaas gesloopt.
L'Émulation, 1910, pl. 12.

Ook in de Émile De Motlaan was de Beaux-Artsstijl sterk vertegenwoordigd. Vanaf 1911 tot na de Eerste Wereldoorlog werden hier huizen in deze stijl opgetrokken. Ze zijn thans grotendeels gesloopt.

De Beaux-Artsstijl werd ook vaak toegepast voor luxehandelspanden. Het hotel *Wiltcher's* (architect Georges DELCOIGNE, 1912) op de Louizalaan, is hiervan een typisch voorbeeld.

De architecten van de Louizalaan

Zoals dat vaak het geval is in het Brusselse zien we dat de meeste architecten die hier tijdens de eerste bouwphase van de laan en haar omgeving actief waren, ook in de buurt woonden. De meeste woonden in Sint-Gillis (V. HORTA, P. HANKAR, de gebroeders DE RYCKER, enz) en anderen op de Louizalaan zelf.

Een van de meest productieve architecten was Wynand JANSSENS, die in de Florencestraat nr. 2, op de hoek met de Louizalaan, zijn eigen woning liet bouwen. Hij ontwierp een vijftiental gebouwen op de Louizalaan, en drukte in grote mate zijn stempel op de vier eerste huizenblokken aan de onpare zijde van de laan. De architect Émile JANLET²⁵ woonde eerst in het eerste straatgedeelte aan de pare zijde van de laan en verhuisde daarna naar de Eendrachtsstraat nr. 64. Hij ontwierp een twintigtal huizen op de Louizalaan. Ernest DELUNE woonde in de Dalstraat nr. 5, in een huis met een tweede toegang in de Meerstraat. Hij ontwierp een vijftiental huizen op de Louizalaan, in de buurt van de rotonde en verder richting Terkamerenbos. De landschapsarchitect KEILIG woonde op nr. 148 van de Louizalaan. Hij ontwierp het Terkamerenbos en de aanplantingen van de Louizalaan.

Speculatie en architecturale gehelen

Van bij de aanleg van de Louizalaan was er al sprake van een beginnende grondspeculatie die de laatste decennia van de twintigste eeuw erg zichtbaar is geworden. Vanaf het moment dat de aanleg van de laan bekend werd gemaakt, stegen de grondprijzen snel. Het gebeurde ook geregeld dat 'kleine' projectontwikkelaars samen met een architect, meerdere, vaak aan elkaar grenzende percelen bebouwden. Dat gold bijvoorbeeld voor ene M. Letoret die samen met architect Albert GÉRARD, alle percelen tussen de Dautzenberg en Gachardstraat bebouwde (1888-1889, gesloopt), voor weduwe Walkiers, die samen met architect L. DELBOVE zeven percelen bebouwde tussen de huidige nr. 473 en 495, of voor M. Goldschmidt die samen met architect Henri RIECK, op nr. 486 tot 502 negen huizen optrok (1886). Sommige architecten of aannemers traden alleen op als projectontwikkelaar. Dat geldt voor de architecten CULOT (nr. 96 tot 102), JACOBS (nr. 156, 160, 196, 198, 210, 212) en MARÉCHAL (nr. 385 tot 389, 410 tot 414) of Jean en Pierre CARSOEL (nr. 31 tot 41 en Vilain XIII-straat nr. 38).

²⁵ DECLERCQ, P., DE WIT, A., VAN LOOCK, J., *Émile Janlet (1839-1918). Monografie over een negentiende-eeuwse architect* (verhandeling tot het verkrijgen van de graad van architect), Sint-Lukas, Brussel, 1984.

Tweede bouwfase (1930-1970)

Appartementsgebouwen en handelspanden

De Eerste Wereldoorlog en de daarmee gepaarde mentaliteitsverandering maakten een einde aan de weelderige bouwstijlen. Met uitzondering van nog enkele herenhuizen in Beaux-Artsstijl in de Émile De Motlaan en het opmerkelijke Huis Wielemans in art deco door architect Adrien BLOMME (1926) in de Defacqzstraat nr. 14, kreeg de Louizalaan tijdens het interbellum een nieuw aanzicht met hoge appartements- en handelspanden.

Appartementsgebouwen

Interbellum: de modernistische droom

‘De Louizalaan die meer dan een halve eeuw een elegante laan was, die een aristocratisch en burgerlijk cliënteel aantrok, waar een pand nooit lang onbewoond bleef, kijk hoeveel herenhuizen, appartementen en gemeubelde kamers thans leeg staan!’ Dit schreef architect Albert ROOSENBOOM in 1936.²⁶ Geconfronteerd met de leegstand, die werd veroorzaakt door de beurscrisis van 1929, maar ook door de opkomst van het wonen in appartementen, aarzelden sommige eigenaars niet om hun oude huizen af te breken en te vervangen door appartementsgebouwen, die meer aan de vraag van de vastgoedmarkt beantwoordden.

Louizalaan 244, op de hoek met de Dautzenbergstraat. Appartementsgebouw in pakketbootstijl ontworpen door architect Paul Saintenoy in 1937. Tekening in Chinese inkt. SAB/OW 49774.

²⁶ ROOSENBOOM, A., 'Tandis qu'à Bruxelles se vident les maisons', *Clarté*, 9, 1936, p.

Met haar breedte (55 m) is de Louizalaan bijzonder geschikt voor hoogbouw. De maximum gevelhoogte, in dit geval 21 m, wordt immers bepaald in functie van de straatbreedte. Boven de kroonlijst op 21 m, mogen bovendien opeenvolgend inspringende dakverdiepingen worden opgetrokken.²⁷

De eerste, al dan niet uitgevoerde, projecten voor appartementsgebouwen dateren van 1931.²⁸ In deze ontwerpen wordt veel aandacht besteed aan luxe en comfort: verzorgde inkom, verschillende liften voor bewoners en personeel, kamers voor personeel in het appartement of op de mansardes,...

Deze gebouwen kunnen in twee stijlen worden onderverdeeld. Een deel volgde de vernieuwende modernistische principes, met vensterregisters en platte daken en brak radicaal met het verleden. De aanvoerder van deze strekking was de architect Stanislas JASINSKI. Op nr. 453 ontwierp hij een appartementsgebouw, 'le Belvédère', dat volledig beantwoordt aan zijn opvattingen die hij in de pers fel ventileerde.²⁹

← ← Louizalaan 347.
Voorontwerp (architect J. F. Collin voor Etrimo).
SAB/OW 50089.

← Louizalaan 453. Eerste ontwerp uit 1936 (architect Stanislas Jasinski).
Clarté, 3, 1939, p. XXVI.

²⁷ ELOY, M., *Influence de la législation sur les façades bruxelloises*, CARA / CFC éd., Brussel, 1985, pp. 13-15.

²⁸ Er werden bouwaanvragen ingediend of toelatingen afgeleverd, zonder dat ze ook effectief werden uitgevoerd. Enkele niet verwezenlijkte projecten: voor de hoek met de Eendrachtsstraat werd in 1934 een project ingediend door architect Fernand BODSON; nr. 368 (Fernand BODSON, 1937), nr. 143a (A. BLOMME en J. F. COLLIN, 1931).

²⁹ Dezelfde architect ontwierp in 1947-1948 een vrijwel identiek gebouw op nr. 339-341, de 'Résidence Chambord'.

Mooie voorbeelden van het modernisme zijn te vinden op nr. 532, waar het gebouw de ronding volgt van het half-cirkelvormige plein voor het bos (arch. G. DUBUISSON, 1935) of op nr. 374, op de hoek met de Munsterstraat, waar de architecten GOVAERTS en VAN VAERENBERGH in 1938 bijzonder luxueuze duplexappartementen bouwden. Het mooiste voorbeeld van deze stijl is ongetwijfeld het gebouw dat Jacques SAINTENYO in 1937 ontwierp op de hoek met de Dautzenbergstraat. De gevel doet denken aan een pakketboot en getuigt van de voor die tijd typische fascinatie voor de machine-esthetica. Talrijke gebouwen van de jaren 1930 zijn geïnspireerd door dit modernisme, maar bezitten niet dezelfde kwaliteit van de eerder vermelde ontwerpen.³⁰ Deze eerder 'conformistische' tendens van het modernisme zou ook nog na de Tweede Wereldoorlog veel succes kennen en drukte grotendeels een sombere, ook vandaag nog zichtbare stempel op de laan. Niettemin werden er destijds talrijke mooie voorontwerpen ingediend bij de gemeentelijke administratie. De meeste modernistische architecten wilden duidelijk overtuigen. Het zwart-wit waarin deze plannen meestal zijn opgesteld, lijkt een bewuste keuze. Hier is geen plaats voor fantasie, de schetsen van bomen en auto's uitgezonderd. Ze getuigen van het zuivere en radicale denken van een groep architecten voor wie de ornamenten van de belle époque achterhaald en zinloos waren. 'Afbreken om op te bouwen...!' was het devies van Stanislas JASINSKI.

Louizalaan 349. Voorontwerp uit 1938. SAB/OW 59371.

³⁰ Bijvoorbeeld nr. 121 (1937), 129a (1938), 142a (MALCORPS), 209 (R. MOENAERT, 1939), 226 (VOTQUENNE, 1936), 347-351 (architect J. F. COLLIN VOOR ETRIMO, 1937).

Tegelijkertijd was de art deco in uitvoering. Deze meer decoratieve stijl, nauwelijks vertegenwoordigd in de Louizalaan, werd eveneens toegepast voor hoogbouw. Het gebouw van architect DEMESTTRE (1935) op de hoek met de Eendrachtstraat, is een van de meest geslaagde voorbeelden, naast andere relatief povere verwezenlijkingen in deze stijl.³¹ Uit deze tijd dateren ook nog enkele, meestal ongelukkige voorbeelden van gebouwen in Beaux-Artsstijl (nr. 418-420, architect E. A. LINSSEN, 1936).

Het stadsbestuur van Brussel is zich bewust van de veranderingen en lijkt ernaar te streven om deze in zo coherent mogelijke banen te leiden. Hiervoor wordt in 1938 door de stadsarchitect MALFAIT een plan opgesteld: per huizenblok wordt de bouwhoogte bepaald en dit op basis van de al vijftiental gebouwde appartementsgebouwen. In de jaren 1940 zouden nog meerdere plannen van dit type volgen.³²

Van 1945 tot 1970. Een troosteloos betonlandschap

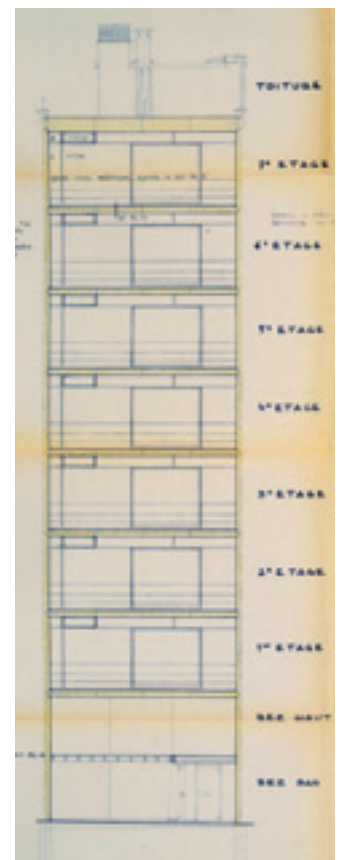
Na de Tweede Wereldoorlog, in de jaren 1950 en 1960 werden oude huizen in een versneld tempo afgebroken en vervangen door appartementsgebouwen, tot het oorspronkelijke uitzicht van de laan volledig verstoord was. Op architecturaal vlak was er weinig kwaliteit te vinden. Hoewel de residentiële functie van de laan behouden bleef, was het formaat van de meeste van deze gebouwen niet in verhouding tot de oude huizen. Hun stijl leunde aan bij het modernisme, maar werd hier in een verwaterde en verstarde vorm toegepast. Het heersende conformisme werd bovendien nog bevorderd door een stedenbouwkundig reglement (1949), dat per huizenblok de hoogte van de gebouwen en het gebruik van witsteen of simili in de gevel voorschreef. Het resultaat is een troosteloos betonlandschap, waar slechts hoogst zelden een gebouw met kwaliteitsvolle architectuur tussen opdook. Tot de opmerkelijkste naoorlogse gebouwen behoren het nr. 368 (architect Jaques BINGEN, 1952), het nr. 351 (architect Léon SMETS, 1950), het nr. 440 (architect Pierre VIÉRIN, 1955) en het nr. 534-538, aan het halfcirkelvormige plein voor het bos (architect Jean-Fernand PETIT, 1964).

Slechts weinig appartementsgebouwen ontsnappen aan de zowel conservatieve als speculatieve tendensen. De esthetica van **Expo '58** met zijn dynamische, tactiele en kleurrijke vormen, zou slechts weinig invloed hebben op de architectuur van de Louizalaan, met uitzondering van nr. 437 (architect VAN DER LOOVEN, 1959). Enkele appartementsgebouwen sluiten echter nog aan bij het zuivere modernisme, zowel in de gevels als in de ruime interieurs (duplex, polyvalentie...). Dat geldt voor nr. 265 van de architecten L. BAUCHER, J.-P. BLONDEL en O. FILIPPONE van 1958, waarvan de oorspronkelijke borstweringen en het schrijnwerk helaas werden vervangen, en voor nr. 271 van de architect L. H. DE KONINCK (1966), waarvan het interieur waarschijnlijk door het eerstgenoemde gebouw werd geïnspireerd. Het gebouw 'Vincennes' op nr. 477-485, in 1962 ontworpen door de architecten BAUCHER, BLONDEL en FILIPPONE, is een geslaagde combinatie van handelsruimten, kantoren, parkings en kwaliteitsvolle woningen van diverse afmetingen. Het complex heeft een hangende tuin en straalt een discrete hedendaagse luxe uit.

³¹ Nr. 105 (architect A. VARLET, 1933), nr. 128 (CALLUWAERT, 1936), nr. 142 (VARLET, 1934), nr. 214 (DEMESTTRE, 1935), nr. 510 (1939).

³² Zie hierover SAB/PP 3193 (1938-1939), 3178 (ca. 1940), 3190 (1943), 3182 en 3186 (1948), 3179 (ca. 1950), 3181 (1953).

Louizalaan 265. Opstand van het appartementsgebouw (architecten L. Baucher, J.-P. Blondel en O. Filippone, 1958). Thans zijn de borstweringen en het schrijnwerk vervangen en is de benedenverdieping verbouwd. SAB/OWP 81128.

Handelspanden

Het interbellum

Een ander gevolg van de grondige wijzigingen die de Louizalaan na de Tweede Wereldoorlog onderging, was dat er zich nu commerciële ondernemingen kwamen vestigen. Voordien echter was het altijd een overwegend residentiële straat geweest, waar handel en industrie geweerd werden. Omstreeks 1900 waren er amper dertig handelspanden, meestal ondergebracht in hoekpanden. De cafés en restaurants bevonden zich grotendeels in de omgeving van de Vleurgatsesteenweg en het Terkamerenbos. Daarvan bestaan nog voorbeelden op de hoek met de Legrandlaan. Dichter bij het bos werd de laan landelijker. Restaurants en herbergen lagen hier vaak inspringend ten opzichte van de rooilijn. Tot de oudste handelspanden van de laan behoren de *Papeterie anglaise* (nr. 92a), op de hoek met de Eendrachtstraat en het hotel *Wiltcher's*, dat in 1912 werd gebouwd en ondanks de verbouwingen nog altijd zijn oorspronkelijke functie heeft behouden. Op nr. 404, thans verbouwd tot kunstgalerie, werd in 1895 een bijhuis van Delhaize opgetrokken.

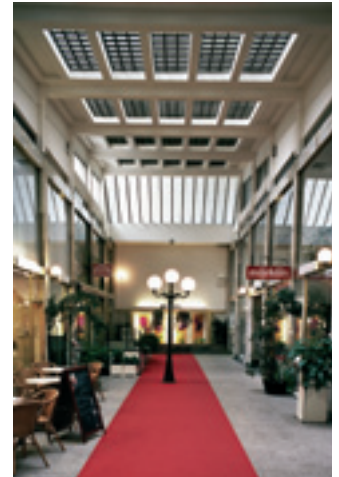

Louizalaan 62.
In 1926 verbouwde
architect Adrien Blomme de
binnenplaats tot de overdekte
tentoonstellingsruimte
La nouvelle galerie du Centaure.
La Cité, 5, 1927, pl. V.

In de loop der jaren deden zich grondige veranderingen voor. In de jaren 1930, toen de eerste appartementsgebouwen verschenen, verloor de laan haar uitsluitend residentieel karakter, vooral in de gedeelten grenzend aan het Stefaniaplein. Vlakbij het *Wiltcher's* vestigden zich talrijke grote firma's zoals de *Mutuelle Solvay*, de *Union chimique belge* en de *Société belge de Banque*. Er kwamen ook autoverdelers (Skoda op nr. 96-98) en kunstgalerijen (*La nouvelle galerie du Centaure*) en modehuizen (Norine, Natan).

Handelspanden na de Tweede Wereldoorlog

Na de oorlog werd de trend naar meer handelsactiviteiten nog versterkt. De meeste in die tijd gebouwde appartementsgebouwen hebben een commerciële benedenverdieping. Tal van burgerwoningen en herenhuizen die tot dan toe residentieel waren gebleven, werden op de benedenverdieping verbouwd tot winkels in een stijl die vaak helemaal niet aansloot bij de architectuur van het gebouw. In sommige nieuwe gebouwen werden ook kleine handelsgaanderijen voorzien, zoals de Baljuwgalerij (architect HOEBEKE, 1961), tussen het nr. 195 van de Louizalaan en het nr. 6 van de Baljuwstraat.

Louizalaan 195. De Baljuwgalerij behield grotendeels de oorspronkelijke winkelpuien. De 'retro' verlichtingsarmaturen verstoren enigszins het oorspronkelijke uitzicht. Foto 2006.

Derde bouwfase (1960 tot vandaag)

Grote bedrijven op zoek naar een imago. De verbouwing van de Louizalaan tot kantoorstraat

‘Met haar luxueuze winkels, standingvolle appartementsgebouwen en huizen en prestigieuze kantoorgebouwen voor multinationals staat de Louizalaan symbool voor een nieuwe kosmopolitische gegoede klasse, die nauw verbonden is met de internationalisering van de grote bedrijven.’³³ Vanaf de jaren 1960 veranderde de Louizalaan langzaam maar zeker in een kantoorstraat. Het eerste kantoorgebouw dateert al van 1949 (nr. 194, op de hoek met de Vleurgatsesteenweg van de architecten Jacques en Yvan OBOZINSKI). Tussen 1962 en 1972 werden op de Louizalaan ongeveer 150.000 m² aan kantoorruimte op de markt gebracht. Tussen 1973 en 1976 kwam daar met de bouw van de ITT-toren en de *Blue Tower* nog eens 210.000 m² bij.³⁴ Zo werd de Louizalaan in de jaren 1970 de belangrijkste kantoorwijk van Brussel na de Leopoldswijk.

De kantoorgebouwen getuigen van een grotere architecturale inventiviteit dan de appartementsgebouwen. Opvallend is nr. 148 (André en Jean POLAK, 1960) met zijn gordijngewel en abstract vormenspel. Ook interessant zijn nr. 304 op de hoek met de Vleurgatsesteenweg (Jean DUMONT, 1964), met zijn beglaasd trappenhuis en golvend dak en de zetel van de *Association des Artistes professionnels de Belgique* (A. J. DE DONCKER, 1961) op de hoek met de Paul Lautersstraat, in expo ‘58 stijl.

← ← De zetel van de *Association des Artistes professionnels de Belgique* (A. J. De Doncker, 1961). Door de vervanging van het schrijnwerk en het slopen van de luifel, is het oorspronkelijke aspect thans verloren gegaan. *Architecture*, 50, 1963, p. 57.

← Voorstudie van de *Blue Tower*, ontworpen door het architectenbureau Henri Montois. SAB/OW 93150 (1972).

³³ ELOY, M., *Influence de la législation sur les façades bruxelloises*, CARA / CFC éd., Brussel, 1985, p. 28.

³⁴ CODEMER, *Quel avenir pour l'avenue Louise*, Brussel, [1997], p. 11.

In 1967 vroeg de Stad Brussel aan het architectenbureau URBAT om een bijzonder plan van aanleg (BPA) uit te werken. Met uitzondering van de meesterwerken van Victor HORTA (huizen Tassel, Solvay en Max Hallet), werd geen enkel oud gebouw beschermd. De benedenverdiepingen werden meestal opgeofferd aan ondergrondse parkings of aan opritten naar parkings op binnenplaatsen. Het gemeentereglement voorzag immers een parkeerplaats per 75 m² kantoorruimte of per 50 m² winkelruimte. Dit BPA bevatte geen enkele regel over de bestemming van de ruimten en liet dus een onbeperkte bouw van kantoorruimten toe. Het had vooral tot doel de algemene gevelhoogten te harmoniseren. Het voorzag bovendien in de bouw van vijf kantooortorens. De eerste, de Generalitoren, op de hoek met de Defacqzstraat, werd in 1964 ontworpen door de architecten Jean en André POLAK. Twee jaar later werden twee andere torens opgetrokken: de ITT-toren, op de hoek met de Émile De Motlaan (architect W. BRESSELEERS, 1968) en de *Bleu Tower* (architectenbureau Henri MONTAIS, 1972) met 24 verdiepingen. Twee van de vijf torens moesten de hoekpanden van Henri MAQUET ter hoogte van Stefaniaplein vervangen, maar ze werden nooit gebouwd.

Foto van het huizenblok tussen de Meerstraat en Vilain XIII-straat voor de grote sloop begon voor de bouw van de *Bleu Tower*.
SAB/OW 93150 (1972).

Hoewel ze vanuit stedenbouwkundig oogpunt te betreuren valt, was deze bouwfase vanuit strikt architecturaal oogpunt interessanter dan de vorige fase tijdens het interbellum. De vestiging van grote bedrijven op de Louizalaan leidde tot de bouw van kwalitatief hoogstaande kantoorgebouwen die een staalkaart vormen van de diverse architecturale tendensen van de jaren 1970 en 1980. Er werd veel gebruik gemaakt van gordijngesels. In 1972 ontwierp architect René STAPELS op nr. 217-221 een gebouw met een spiegelende gordijngesels en met rechthoekige uitsprongen ter hoogte van sommige borstweringen. Het jaar daarop ontwierp het bureau A + U op het nr. 375-377 eveneens een gebouw met een gordijngesels voor een lichtjes concave en donkere gesels, waarin de scheiding van de verdiepingen toch nog zichtbaar is. In 1969 ontwierp architect René AERTS op het nr. 428-432, op de hoek met de Dageraadstraat een gebouw waarin hij speelt met het contrast tussen het beton en het roestkleurige metalen schrijnwerk.

Het Generalicomplex op de hoek met de Legrandlaan en het halfcirkelvormige plein voor het bos, werd vanaf 1972 ontworpen door de architecten Yves en Philippe DUMONT, José VANDEN BOSSCHE en Henry LARDO. Dit complex van kantoren, appartementen en winkels geeft het einde van de laan een monumentaal karakter. De gevel is opgetrokken in modulair beton. De bijzonder soepele lijnen van de gevelstructuur contrasteren met de vorm van de vensters. De verhouding tussen open en gesloten structuren verschilt van gebouw tot gebouw, wat een harmonische overgang toelaat met de gebouwen in de aanpalende straten.

Met de vervanging van de twee hoekpanden ter hoogte van het Stefaniaplein (Henri MAQUET, 1872) door twee monumentale complexen, introduceerde L'ATELIER D'ARCHITECTURE DE GENVAL in 1974 het **postmodernisme** in de Louizalaan. Dit ensemble brak met het functionalisme van de vorige decennia en bracht volgens de ontwerpers een 'weezien tussen de gevel en het ornament' tot stand. Een ander spectaculair gebouw in deze stijl werd in 1990 door architect Marc POONS op het nr. 413, op de hoek met de Abdijstraat opgetrokken. Met zijn historische metaforen, die postmoderne architecten zo na aan het hart liggen, refereert het aan het oorspronkelijke Huis Sigart van architect Paul HAMESSE, 1911.

Met twee postmodernistische gebouwen van l'Atelier de Genval kreeg de Louizalaan een monumentaal karakter. Voorontwerp gepubliceerd in het tijdschrift A+, 61, 1979, p. 9.

Samen met de kantoorgebouwen werden ook flatgebouwen en motels gebouwd. Voorbeeld daarvan is het *Brussel's Residence* (architect René STAPELS, ca. 1956) op nr. 315 dat subtiel is ingericht met duplexappartementen en een restaurant op de benedenverdieping. Ander voorbeeld is het hotel *Mac Donald* (daarna *Tagawa*) op nr. 321-325 (1965). De meer recente *Résidence Le Grey* (Marc CORBIAU, 1992) op nr. 272, herneemt dezelfde typologie, niet zonder enige theatraliteit in de inrichting van de inkomhal.

Tussen 1976 en vandaag is de voor kantoren bestemde oppervlakte op de Louizalaan stabiel gebleven, ongeveer 365.000 m².³⁵ In tegenstelling tot de Leopoldswijk of de Ringlanen, heeft de Louizalaan nog altijd een weinig banaal en gemengd karakter (woningen, handelspanden, kantoren) dat nog deels aanknoopt bij het verleden.

³⁵ CODEMER, *ibid.*, p. 20.